

Rola zabytków w gospodarce – wybrane zagadnienia

Katarzyna Kubiszewska

Wydział Zarządzania i Ekonomii
Politechnika Gdańska

Słowa kluczowe: zabytek, gospodarka, czynnik rozwoju, ochrona zabytków

Wstęp

Zabytki są elementem dziedzictwa kulturowego danego kraju. Stanowią efekt pracy poprzednich pokoleń. Aktualna ich ranga nie jest jedynie wyznaczana przez ich wartość materialną, ale jest pochodną kilku czynników, w tym także ekonomicznej roli, jaką pełnią. Rola dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków nieruchomości, nie ogranicza się jedynie do znaczenia historycznego, naukowego czy artystycznego. Z jednej strony zasoby dziedzictwa historycznego można porównać do ogromnej bazy danych, dzięki której możemy poznać zwyczaje oraz historię naszych przodków, a przy tym nauczyć się poszanowania dla tradycji i kultury. Zabytki ruchome, jak i nieruchome, są elementem budowy tożsamości narodowej, tak istotnej dla rozwoju politycznego, społecznego i kulturowego. Z drugiej zaś strony w gospodarce rynkowej zabytki są traktowane jako czynnik wspierający rozwój regionalny. Stanowią one, jako ważna część infrastruktury materialnej, element rozwoju społeczno-gospodarczego. Można więc powiedzieć, że zabytki to zasób materialny, charakteryzujący się szczególnymi cechami, jak również potencjałem rozwojowym, dlatego też wymagają szczególnej uwagi.

Celem artykułu jest przedstawienie roli, jaką spełniają zabytki w gospodarce każdego kraju, zarówno na poziomie ogólnokrajowym, jak i regionalnym. Artykuł

został podzielony na trzy części. Pierwsza z nich dotyczy definicji zabytków z formalnoprawnego punktu widzenia. Druga część stanowi teoretyczne ujęcie problemu. W oparciu o literaturę polską i zagraniczną przedstawiono, jaką rolę w gospodarce może spełniać dziedzictwo historyczne danego kraju. W trzeciej części zaprezentowano oddziaływanie zabytków na gospodarkę, przy wykorzystaniu wybranych mierników ekonomicznych, to jest wzrostu gospodarczego, ruchu turystycznego i wielkości zatrudnienia, opierając się na przykładach z Polski i z zagranicy.

Definicja zabytku w ujęciu formalnoprawnym

Zarówno nauki humanistyczne, jak i artystyczne, nie definiują zabytku w sposób jednoznaczny. Można powiedzieć, że zabytek, w potocznym ujęciu, stanowi efekt pracy człowieka dokonanej w przeszłości. Należy podkreślić, że chociaż kryterium czasu jest najważniejsze, nie jest jedyne, które przesądza o zaliczeniu danego obiektu do grupy zabytków. Prawna definicja zabytku zawarta została w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 1, p. 1¹. Zgodnie z tą definicją zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, w całości lub części, która jest dziełem człowieka lub związana jest z jego działalnością. Stanowi on świadectwo przeszłości, a jego

zachowanie jest społecznie uzasadnione z powodu jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. W myśl ustawy istnieją trzy grupy zabytków: zabytki ruchome, nieruchome oraz archeologiczne.

Podkreślić należy, że do dnia wejścia w życie wspomnianej ustawy w polskim systemie prawa nie istniały definicje zabytku i nieruchomości zabytkowej. Wymieniano jedynie przykłady zabytków nieruchomych i ruchomych, tak jak miało to miejsce w Dekrecie Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury z dnia 31 października 1918 roku². Dekret był pierwszym aktem prawnym w Polsce dotyczącym zagadnienia ochrony zabytków. Dokument ten posługiwał się dwoma kluczowymi kategoriami zabytków, jakimi były zabytki sztuki i kultury, jednak ich nie definiował. Wyróżnione jedynie zostały w art. 12 i art. 18 przykłady zabytków objętych obowiązkiem ochrony. Wśród zabytków nieruchomych wymieniono jaskinie, budowle murowane i drewniane wraz z ich otoczeniem, kapliczki, pomniki, nagrobki, jak również ogrody ozdobne i aleje cmentarne. Za zabytki ruchome uznano natomiast między innymi przedmioty związane z przeznaczeniem budynków, sprzęt domowy, dzieła sztuk plastycznych i zdobniczych, medale, monety, druki i rękopisy. Kolejnym dokumentem, który dotyczył zagadnień związanych z zabytkami i ich ochroną było Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 roku o opiece nad zabytkami³. Jak stwierdzono w art. 1, zabytkiem jest każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy charakterystyczny dla minionej epoki i posiadający znaczenie artystyczne, historyczne lub kulturowe. Przedmiot taki mógł zostać uznany za zabytek dopiero na skutek orzeczenia władzy konserwatorskiej.

Innym rozwiązaniem prawnym było wprowadzenie terminu „dobro kultury”, jak to uczyniono w Ustawie z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury⁴. Dokument ten regulował zagadnienia związane z ochroną zabytków, a terminowi „dobro kultury”, który pojawił się w art. 2, nadano szerszy zakres znaczeniowy niż terminowi „zabytek”. Przepisy ustawy nie ograniczały się jedynie do zabytku, ale obejmowały dobra kultury, które były definiowane jako przedmioty ruchome lub nieruchome, dawne lub współczesne, znaczące dla dziedzictwa i rozwoju kulturowego. O ile każdy zabytek był dobrem kultury, o tyle nie każde dobro kultury było zabytkiem,

a uzyskiwało taki status prawny dopiero po wpisaniu do rejestru zabytków⁵.

Mimo iż pierwszym istotnym przejawem systemowego podejścia do zagadnienia ochrony zabytków w skali międzynarodowej było powstanie Karty Ateńskiej⁶, to jednak nie podjęto wówczas próby zdefiniowania pojęcia zabytku na potrzeby tego dokumentu. W 1964 roku przyjęto Międzynarodową kartę konserwacji i rewitalizacji zabytków i miejsc zabytkowych, zwaną Kartą Wenecką⁷, w której w art. 1 zapisano, że „pojęcie zabytku obejmuje zarówno odosobnione dzieło architektoniczne, jak też zespoły miejskie i wiejskie oraz miejsca, będące świadectwem poszczególnych cywilizacji, ewolucji o doniosłym znaczeniu bądź wydarzenia historycznego”⁸.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w zakresie prawodawstwa pojęcie zabytku jest wypierane przez termin „dziedzictwo”. Potwierdza to Monika Murzyn-Kupisz⁹, podkreślając, że w dyskusji na poziomie unijnym szeroki i pojemny termin „dziedzictwo” zastępuje inne pojęcia odnoszące się do historycznych obiektów godnych zachowania i ochrony, w tym także do obiektów zabytkowych. Zabytki, stanowiąc materialne świadectwo przeszłości, tworzą część dziedzictwa kulturowego, które jest definiowane w prawie międzynarodowym. Zgodnie z Konwencją w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego¹⁰ dziedzictwo kulturowe obejmuje zabytki, zespoły oraz miejsca zabytkowe, których cechą wspólną jest wyjątkowa wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki. Prawodawstwo europejskie wprowadziło również pojęcie dziedzictwa architektonicznego, które Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy z 1985 roku¹¹ określiła jako dobra trwałe obejmujące budynki, zespoły budynków oraz tereny będące szczególnie istotne z historycznego, archeologicznego, artystycznego, naukowego, społecznego lub technicznego punktu widzenia. Oznacza to, że termin „dziedzictwo” uznano za pojęcie szersze, bardziej złożone i różnorodne. Obejmuje ono oprócz zabytków architektury i budownictwa również zabytki techniki, zabytki podwodne, zabytki architektury współczesnej, krajobrazy i szlaki kulturowe, a także liczne przejawy dziedzictwa niematerialnego. Liczba elementów, które tworzą dziedzictwo jest niezwykle duża, a przy tym bardzo zróżnicowana¹².

Literatura przedmiotu wskazuje na problemy związane z dokładnym zdefiniowaniem pojęcia dziedzictwa. Nie istnieją jasne kryteria i punkty odniesienia, nie został też wyszczególniony katalog cech charakterystycznych dla wartości dziedzictwa badanego obiektu. Jednocześnie ten bogaty dorobek prawny, częstokroć wieloznaczny i wielokierunkowy, podkreśla wagę zabytku dla kultury, historii i sztuki. Znaczenie zabytku dla gospodarki zostało w badaniach odkryte znacznie później. Mimo iż problematyka gospodarczego wykorzystania zabytków nie jest nowa¹³, to – jak napisał Edwin Bendyk – „jeszcze 20 lat temu nie było wcale tak oczywiste, przynajmniej dla wielu ekonomistów, że kultura może mieć wpływ na rozwój”, zaś pierwszy raport o stanie ekonomiki kultury w Europie został przygotowany w 2008 r.¹⁴

Zabytek jako jeden z czynników rozwoju gospodarczego

Zabytki, stanowiąc element materialnej infrastruktury w regionie, mogą w sposób aktywny przyczynić się do rozwoju gospodarczego tego regionu lub nawet całego kraju. Dobrze i efektywnie wykorzystane, mogą być jednym z czynników rozwoju. Podejście do zabytku jako kosztownej pamiątki przeszłości jest stopniowo zastępowane poglądem, że dziedzictwo stanowi ważny współczesny zasób rozwojowy¹⁵.

Rozwój regionalny jest uzależniony od wielu czynników, na których kształt wpływ mają zróżnicowane procesy społeczno-ekonomiczne. Czynnikiem rozwoju regionalnego stanowi element, cechę regionu lub zdarzenie mające miejsce w jego granicach, wpływające na zmiany jego stanu, a także oddziałujące na jego rozwój społeczno-gospodarczy. Czynnikiem rozwoju może być również zdarzenie lub element, który nie ma charakteru endogenicznego, ale znajduje się poza badanym regionem i będzie stanowić przyczynę zewnętrzną zmian zachodzących w jego granicach. Określenie czynników rozwoju regionalnego postrzegane jest jako wstępna hipoteza tego rozwoju, a jednocześnie powinno pozostawać w zgodzie z kierunkiem przemian gospodarczych oraz z procesami transformacji i integracji europejskiej. Czynniki te można podzielić na sześć głównych grup: kapitał ludzki, kapitał materialny, kapitał finansowy, kapitał społeczny, innowacje

techniczne i organizacyjne oraz zewnętrzne przepływy towarów, osób i kapitału¹⁶.

Inna systematyka czynników oddziałujących na rozwój regionu wskazuje na takie istotne czynniki, jak: stan środowiska przyrodniczego, warunki demograficzne, struktura sieci osadniczej, poziom i warunki życia ludności, bezrobocie, sytuacja finansowa samorządu terytorialnego, struktura gospodarki, a także infrastruktura techniczna i edukacyjna, obejmująca obiekty oświatowe, ochrony zdrowia, infrastrukturę turystyczną i kulturową¹⁷. Do współczesnych czynników rozwoju regionalnego zaliczyć można również: rozwój sfery instytucjonalnej gospodarki rynkowej, wewnątrzregionalne inwestycje kapitałowe, handel, klimat społeczny, innowacyjność, inwestycje zagraniczne, absorpcję funduszy strukturalnych UE¹⁸.

Literatura przedmiotu wskazuje, że rozwój regionu jest związany z efektywnym funkcjonowaniem podmiotów gospodarczych, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które działają na konkurencyjnych rynkach, w skali regionalnej, krajowej i międzynarodowej¹⁹. Duże znaczenie dla gospodarczego rozwoju regionu ma szereg dalszych czynników, wśród których należy wymienić: uwarunkowania organizacyjne biznesu, innowacyjność i przedsiębiorczość społeczności lokalnej, dojrzałość strategii politycznej i jakość funkcjonowania władz publicznych poszczególnych szczebli, kultura organizacyjna administracji regionalnej, wartości ogólnospołeczne, elity polityczne i urzędnicze²⁰.

W ramach poszczególnych systematyk pojawiają się grupy czynników, w które można wpisać zasoby materialne dziedzictwa kulturowego danego regionu. Niewątpliwie jest to infrastruktura turystyczna i kulturowa, jak również kapitał materialny. Jednocześnie zabytki mogą wpisywać się w realizację innych czynników rozwoju regionalnego, takich jak innowacyjność i przedsiębiorczość lokalnej społeczności czy ogólnospołeczne wartości.

Przez długi okres zabytki nieruchome traktowane były przez władze regionalne i gospodarcze jako zasób materialny kreujący jedynie koszty. Od pewnego czasu literatura przedmiotu wskazuje na alternatywne wykorzystanie obiektów zabytkowych, podkreślając ich potencjalną rolę w rozwoju gospodarczym regionu i kraju²¹. Dzięki postrzeganiu zabytków jako jednego z czynników kulturowych, wpisujących się

w determinanty rozwoju gospodarczego, zyskują one nową rolę w kształtowaniu sytuacji ekonomicznej swojego otoczenia. Jako element kultury kształtują kapitał społeczny, zdefiniowany przez R. Putnama w 1995 roku²². Ich obecność ma także coraz istotniejszy wpływ na decyzje lokalizacyjne inwestorów. W teoriach lokalizacji podkreśla się, że inwestorzy, mając do wyboru miejsca o zbliżonych parametrach mierzalnych (ceny gruntu, robocizny itd.), przy podejmowaniu ostatecznej decyzji z reguły uwzględniają czynniki miękkie, związane z kulturą (atrakcyjność miejsca, oferta kulturowa, klimat społeczny itp.)²³.

Na nową rolę zabytków i dziedzictwa historycznego w gospodarce wskazują także wielkie instytucje finansowe, takie jak Bank Światowy i Inter-American Development Bank, podkreślając ich rolę w zrównoważonym rozwoju danego obszaru²⁴. Dowodem na taki pogląd jest finansowanie przez Bank Światowy projektów inwestycyjnych obejmujących konserwację, odnowę, rewitalizację zabytków oddziałujących na lokalny rozwój gospodarczy, poprawę infrastruktury publicznej, rozwój społeczny i możliwości instytucjonalne w zarządzaniu zabytkami²⁵.

Analizując rolę zabytków jako elementu ekonomiki kultury w gospodarce regionu, należy zwrócić uwagę na jej trzy wymiary: znaczenie dla rozwoju turystyki, korzyści wynikające ze sprzedaży produktów i usług kulturowych oraz znaczenie społeczne zabytków. Jeśli chodzi o gospodarczy wpływ zabytków, obejmuje on przychody finansowe oraz zatrudnienie generowane przez ten sektor gospodarki. W odniesieniu do przychodów uzyskiwanych ze sprzedaży określonych dóbr kulturowych, podkreśla się również niefinansowe korzyści wynikające z tworzenia klastrów kulturowych. Zabytki charakteryzują się także oddziaływaniem społecznym poprzez rehabilitację zacofanych gospodarczo obszarów, mają też korzystny wpływ na rozwój dialogu i komunikacji międzykulturowej²⁶. Pozytywnym aspektem zagospodarowania zabytków jest wzrost dochodów lokalnych podmiotów oraz tworzenie nowych miejsc pracy bezpośrednio w obiektach zabytkowych, jak i w ich otoczeniu²⁷.

Rola zabytku jako produktu turystycznego przejawia się w aktywnym wpływie na atrakcyjność turystyczną danego regionu. Stosunkowo niedawno rozpoczął się intensywny rozwój turystyki jako sektora gospodarki, który przyczynia się do kształtowania

nowej roli dziedzictwa kulturowego w życiu społecznym²⁸. Szczególnie istotna w tym względzie jest turystyka kulturowa, to znaczy taka, która zorientowana jest między innymi na poznawanie dziedzictwa historycznego²⁹. Dotychczasowe badania potwierdzają, że to jeden z najszybciej rozwijających się na świecie segmentów turystyki, szczególnie pod względem liczby zatrudnionych³⁰. Dodać należy, że sektor ten oddziałuje na stan zagospodarowania i sposób wykorzystania zabytków i dziedzictwa historycznego. Mniejsze budowle zabytkowe, po odnowie, przeznaczone są na obiekty mieszkalne, większe natomiast uzyskują funkcje turystyczne. Rzadko nadawana jest im inna publiczna rola. Na przykład z badań nad wykorzystaniem zamków w województwie małopolskim wynika, że wprawdzie połowa z nich przeznaczona jest na cele turystyczne i w mniejszym bądź w większym stopniu oddziałuje na rozwój lokalny, to jednak poziom ich zagospodarowania turystycznego prawie wszędzie daleki jest od ideału³¹.

Rola zabytku w gospodarce jest jednak znacznie szersza. Zabytek to miejsce pracy, miejsce zamieszkania. Ochrona, konserwacja i badanie zabytków tworzą gałąź gospodarki zatrudniającej osoby o wysokich kwalifikacjach. Na zabytki należy również spojrzeć jako na miejsce lokowania usług, z których nie wszystkie mają związek z turystyką. Należy tu wymienić hotelarstwo, gastronomię, ośrodki pomocy społecznej. Oznacza to, że dziedzictwo kulturowe stanowi produkt rynkowy. Zmienia się też funkcja obiektów zabytkowych, które są dziś zasobem o szczególnych właściwościach i istotnym potencjale rozwojowym, dlatego wymagają szczególnej ochrony. W konsekwencji rozszerza się zestaw dokumentów, w których znajdują się odniesienia do zabytków. Nie są to już jedynie dokumenty bezpośrednio związane z ochroną i opieką nad zabytkami, ale również są to dokumenty dotyczące planowania przestrzennego czy strategii rozwoju regionów³².

Mimo obiektywnych przesłanek wskazujących na nową rolę zabytków w gospodarce, ani literatura, ani badania naukowe z dziedziny polityki i gospodarki regionalnej oraz lokalnej nie poruszają w sposób szczególny tego zagadnienia. Jak wskazuje M. Murzyn-Kupisz, nie ma opracowań odnoszących się do ekonomicznych aspektów dziedzictwa, jego wartości i kompleksowości relacji pomiędzy podmiotami działającymi w tej sferze. Większość autorów koncentruje

swoją uwagę na zagadnieniach związanych z komercjalizacją zabytków, jak również na aspektach prawnych, artystycznych i konserwatorskich. Przyczyną tego stanu rzeczy jest postrzeganie dziedzictwa jako elementu nauk humanistycznych, a nie ekonomicznych. Zawarte w literaturze przedmiotu rozważania ekonomiczne prowadzone są przede wszystkim z punktu widzenia rynku turystyki lub dzieł sztuki³⁵.

Konkludując, należy podkreślić, że kraj posiadający zróżnicowane zasoby materialnego dziedzictwa kulturowego może wykorzystać je jako dodatkowy impuls dla rozwoju społeczno-gospodarczego, a tym samym zabytki mogą przyczynić się do poprawienia jakości życia mieszkańców oraz podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej. Literatura przedmiotu potwierdza, że zabytki mogą stać się mocną stroną danego regionu bądź kraju. Stopień ich wykorzystania zależy od wielu czynników: stanowiska władz regionalnych i państwowych, stanu zachowania zabytków, wydatków finansowych na ich odnowę, zainteresowania turystów. A ewentualna niekorzystna sytuacja nie oznacza braku możliwości jej zmiany w przyszłości.

Rola samorządu w procesie rozwoju regionalnego i ochrony zabytków

Ustawy o samorządzie terytorialnym³⁴ nakładają na samorządy obowiązek podejmowania inicjatyw i zadań w ramach rozwoju lokalnego, a także wspierania tego rozwoju przez stosowanie różnego rodzaju narzędzi. To na samorządzie terytorialnym spoczywa obowiązek wdrażania planu zrównoważonego rozwoju. Powinno to się przejawiać w podejmowaniu decyzji o inwestycjach wspierających rozwój zarówno ekonomiczny i społeczny, jak i ekologiczny, zaś dbałość o wysokiej jakości poziom życia lokalnej społeczności nie powinien ograniczać się do infrastruktury technicznej, lecz winien obejmować wszystkie dziedziny życia człowieka³⁵, w tym również kulturę oraz dziedzictwo kulturowe i historyczne. Tym bardziej że różnego rodzaju przepisy prawa nakładają na samorządy wszystkich szczebli obowiązki związane z ochroną dziedzictwa kulturowego i historycznego, sprawowaniem nad nimi opieki, jak również racjonalnym ich wykorzystaniem. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa nakłada na ten samorząd obowiązki

dotyczące kultury i jej ochrony (Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1590 z późn. zm.). Dodatkowo obowiązki tego rodzaju wymienione zostały w dwóch innych ustawach: w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) oraz w ustawie o finansach publicznych (Dz.U. nr 249, poz. 2104 z późn. zm.). Samorządy niższych szczebli, w ramach zadań własnych, realizują nakaz ochrony zabytków, podejmując takie działania, jak uchwalanie planów zagospodarowania przestrzennego oraz programów opieki nad zabytkami. Rady gmin, powiatów czy sejmiki województw przyjmują i zatwierdzają do realizacji programy opieki nad zabytkami w drodze uchwał, które stają się obowiązującym prawem, tak zwanym prawem miejscowym³⁶.

Zarówno prowadzone badania, jak i praktyka wskazują, że wiele instytucji, społeczności lokalnych i samorządów, mogąc ubiegać się o środki finansowe, coraz bardziej jest skłonnych do odkrywania godnych zachowania obiektów na swoim terenie, przygotowywania koncepcji i podejmowania kompleksowych projektów ich konserwacji oraz adaptacji³⁷. Przykładów takich działań jest bardzo wiele. Wśród nich na wyróżnienie zasługują laureaci konkursu „Zabytek Zadbane”, który co roku ogłaszany jest przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, nadzór nad nim sprawuje Generalny Konserwator Zabytków, a Narodowy Instytut Dziedzictwa realizuje procedurę konkursową. W konkursie nagradzane są najciekawsze prace podejmowane w celu ochrony, odnowy, restauracji i renowacji obiektów zabytkowych. Podkreślić należy, iż w niemal każdej edycji konkursu jego laureatami zostają jednostki samorządu terytorialnego jako właściciele dbający o zabytki. Na przykład w 2013 roku I nagrodę w kategorii „Adaptacja obiektów zabytkowych” otrzymało Miasto i Gmina Dąbrowa Tarnowska za adaptację synagogi w Dąbrowie Tarnowskiej na Ośrodek Spotkania Kultur, zaś w kategorii „Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu” nagrodzono Miasto i Gminę Żmigród za przykładowie przeprowadzoną trudną rewaloryzację zespołu pałacowo-parkowego. W kategorii „Utrwalenie wartości zabytkowych pojedynczego obiektu” i w kategorii specjalnej „Architektura przemysłowa i dziedzictwo techniki” kilka jednostek samorządu terytorialnego jako bezpośredni właściciele otrzymało wyróżnienia.

Inną pozytywną zmianą jest przełamywanie stereotypu roli zabytku. Coraz częściej odchodzi się od postrzegania go jako *sacrum* przeszłości, które jest kosztowne w utrzymaniu. Stwarza to szansę na rozwój całego sektora gospodarczego związanego z zabytkami, w tym również dla konserwatorów. Dzięki temu będą oni w stanie pełniej włączać się w życie społeczne – poprzez oddziaływanie na przyszłość zabytków, poprzez inspirowanie prac konserwatorskich, podejmowane kierunki przekształceń czy proponowane sposoby wykorzystania zabytkowych obiektów. W ten sposób nie tylko niejeden obiekt zabytkowy może zostać uratowany od zniszczenia, ale również dzięki poprawie jego stanu technicznego może otrzymać on nowe funkcje ekonomiczne³⁸.

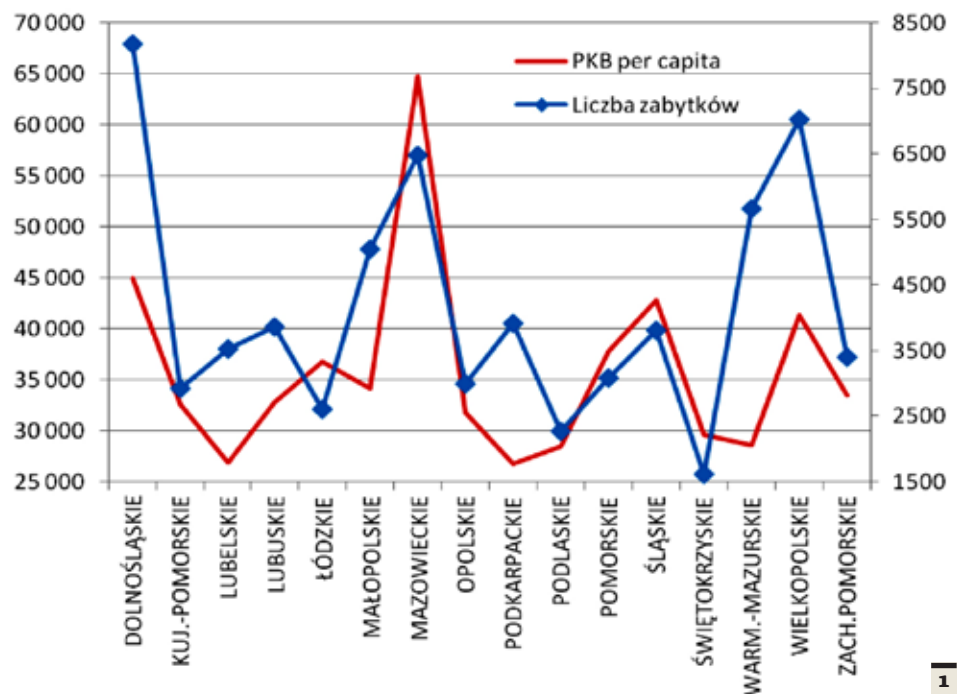
Oddziaływanie zabytków na gospodarkę

Zabytki a rozwój regionu

Literatura przedmiotu mówi, że zabytki i dziedzictwo historyczne mogą współcześnie spełniać wielorakie role. Może to być rola tak zwanego rdzenia lub elementu różnych produktów i usług, które mają nie zawsze charakter komercyjny. Ponadto dziedzictwo można wykorzystać jako tło dla świadczenia różnych usług lub jako ważny składnik wizerunku określonych miejsc.

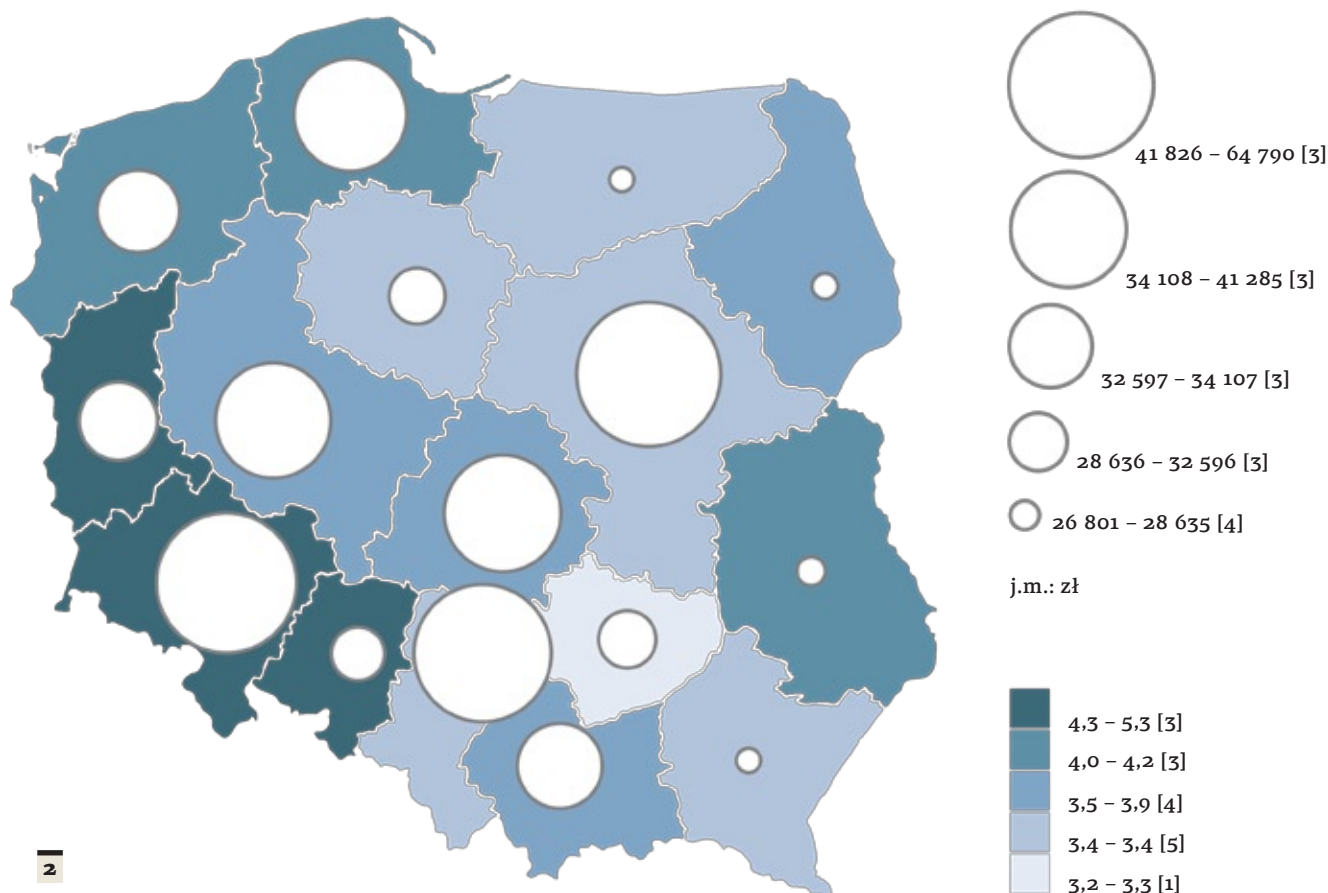
W Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 podkreślono rolę kultury w gospodarce jako istotnego czynnika rozwoju ekonomicznego, który wpływa na atrakcyjność osiedleńczą i lokalizacyjną regionów dla mieszkańców i inwestorów, determinuje rozwój turystyki, tworzy rynek pracy, kreuje przemysły kulturowe, wzbudza mnożnikowe procesy gospodarcze, współokreślone rozwojem infrastruktury społecznej, współokreśla funkcje metropolitarne miast, jak również sprzyja alokacji zasobów ludzkich w sektorach rozwojowych³⁹. Niewątpliwie wszystkie te funkcje można przypisać dziedzictwu historycznemu i zabytkom jako elementom kultury w jej całościowym ujęciu.

Jednakże, jak podkreśla Paweł Kościelecki, „samo występowanie i dobry stan zabytków na danym terenie nie oznacza jeszcze, że ma on przewagę nad tymi obszarami, które zabytków (...) nie posiadają”⁴⁰. Prawdopodobnie bowiem to zasób obiektów zabytkowych jest pochodną rozwoju gospodarczego danego regionu, a nie jego przyczyną⁴¹. Trudno jest mówić o bezpośredniej zależności między liczbą zabytków a wzrostem gospodarczym, jako że ten ostatni zależy od wielu czynników. Jednak aby określić znaczenie zabytków w gospodarce danego regionu, można wziąć pod uwagę relację sytuacji gospodarczej danego województwa, na przykład mierzonej PKB *per capita*, i liczby zabytków, co przedstawia ilustracja 1.

1. PKB *per capita* (zł) a liczba zabytków w województwach w 2011 r. Oś prawa – liczba zabytków, oś lewa – PKB *per capita* (zł). Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz NID

1. GDP *per capita* (PLN) in relation to the number of monuments in the voivodeships in 2011. Right axis – number of monuments, left axis – GDP *per capita* (PLN). Source: prepared by the author on the basis of data of the National Statistical Office (GUS) and NID (National Heritage Board of Poland)

2

2. PKB per capita (zł) a wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego.
Kartogram: udział wydatków na kulturę i ochronę zabytków w wydatkach budżetu jednostek samorządu terytorialnego ogółem (%).
Kartodiagram: PKB na 1 mieszkańca, w cenach bieżących (zł).
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych systemu Strateg na dzień 31 grudnia 2013 r.

2. GDP per capita (PLN) in relation to the expenses for culture and protection of national heritage.
Choropleth map: share of expenses for culture and monument protection in the budget expenses of local government units in total (%).
Thematic map: GDP per 1 inhabitant, in current prices (PLN). Source: prepared by the author on the basis of data of the Strateg system as at 31 December 2013

Analizując wykres, można stwierdzić, że zachodzi pewna relacja pomiędzy poziomem rozwoju województwa a liczbą zabytków. Zgodnie z danymi z Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Polsce zarejestrowanych było na koniec 2011 roku 66 424 obiekty zabytkowe z dziedziny architektury i budownictwa. Z jednej strony województwa o wyższej liczbie zabytków charakteryzowały się także stosunkowo wyższym poziomem PKB per capita, na przykład w województwach dolnośląskim i wielkopolskim zlokalizowanych jest najwięcej zabytków – po ponad 7000 obiektów, a jednocześnie województwa te osiągnęły stosunkowo wysokie PKB per capita – ponad 40 000 zł każde. Z drugiej zaś strony jest grupa województw, w których liczba zabytków nie jest w żaden sposób skorelowana

z korzystną sytuacją gospodarczą, na przykład w województwie śląskim, gdzie PKB per capita zanotowano na zbliżonym poziomie jak w województwie dolnośląskim czy wielkopolskim, liczba zabytków jest znacznie mniejsza (około 3800). Nie jest zaskakująca sytuacja zaobserwowana w województwie mazowieckim, które osiągnęło najwyższe PKB per capita (50 proc. wyższe niż w województwie dolnośląskim), natomiast liczba zabytków jest o 20 procent mniejsza i wynosi 6487.

Potwierdzeniem powyższego może być analiza wydatków województw na cele związane z kulturą, w tym także na ochronę i odnowę zabytków, w porównaniu do PKB per capita (il. 2).

Analiza danych potwierdza, że w Polsce zachodniej stosunkowo więcej wydaje się na cele związane z dziedzictwem kulturowym. Jednocześnie jest to część kraju ciesząca się stosunkowo lepszą sytuacją gospodarczą, mierzona wysokością PKB per capita. Dlatego też, zgodnie z badaniami Kościeleckiego, można stwierdzić, że w Polsce zachodniej oraz w pobliżu aglomeracji jest więcej nie tylko obiektów zabytkowych, lecz także obiektów oferujących usługi rynkowe. Ponadto w regionach lepiej rozwiniętych występuje większy popyt na szeroko pojmowane dobra kultury, co przyczynia się do wzrostu podaży produktów kulturowych/turystycznych⁴².

Zabytki a turystyka

Turystyka to taki sektor gospodarki, w którym szczególnie funkcję odgrywają zabytki. Ekonomiczna rola zabytków może być mierzona przy zastosowaniu dwóch ważnych wskaźników: udziału w wartości turystyki jako sektora gospodarki i wielkości zatrudnienia. Turystyka jest sektorem gospodarki, który korzysta w największym stopniu z zasobów dziedzictwa historycznego, stanowiąc jednocześnie podstawę dla rozwoju sektorów zależnych, takich jak hotele, transport, gastronomia, produkcja pamiątek⁴³. Turystyka wpływa również na wzrost ekonomiczny, i to nie tylko poszczególnych regionów, ale i całego kraju, zaś zabytki mogą poprawiać atrakcyjność turystyczną danego obszaru. Świadczą one o wyjątkowości miejsca i tworzą jego potencjał, przyczyniając się, poprzez rozwój turystyki kulturowej, do jego rozwoju gospodarczego. Według ostrożnych wyliczeń wynika, że sektor turystyki w Polsce generuje więcej dochodu niż rolnictwo, a jest beneficjentem znacznie mniejszej pomocy finansowej państwa⁴⁴. W Unii Europejskiej jest to jeden z najbardziej intensywnie rozwijających się sektorów gospodarki, reprezentujący 5,5 procent PKB, zaś udział Europy w światowym rynku turystycznym szacuje się na 55 procent. Europa jest jednym z najczęściej odwiedzanych przez turystów miejsc. W 2005 roku odnotowano rekordową liczbę odwiedzin – 443,9 mln osób⁴⁵. Według danych Instytutu Turystyki Głównej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie w latach 1998-2008 zatrudnienie w sektorze turystycznym (tylko hotele i restauracje) wzrosło o 25 procent, z poziomu 221,6 tys. osób do 278,3 tys. osób⁴⁶. Dla porównania – zatrudnienie w Polsce według danych GUS wzrosło w latach 2003-2011 o nie więcej niż 12 procent⁴⁷.

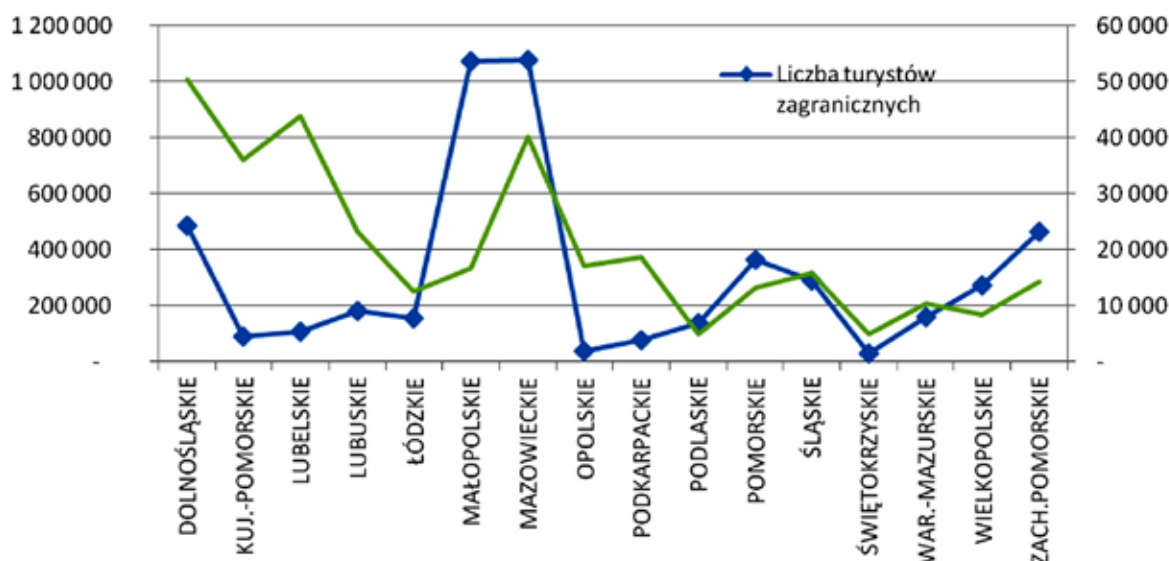
Według danych Instytutu Turystyki w 2011 roku podczas pobytu w Polsce przeciętny turysta wydał 398 USD na osobę, co dało 79 USD wydatków dziennie. Stanowi to zarówno wzrost średniej na osobę w stosunku do 2010 roku (o 2,1 proc.), jak i średniej na 1 dzień pobytu (o 5,3 proc.). W 2011 roku całkowite przychody dewizowe Polski z tytułu wizyt nierezydentów wyniosły 10 543 mln USD, z czego aż 54 procent (5719 mln USD) to wpływy od turystów, pozostała zaś część – od odwiedzających jednodniowych. W stosunku do 2010 roku łączne przychody wzrosły o 1,5 proc., przy jednoczesnej zmianie struktury tych przychodów – wzrost udziału przychodów od turystów i spadek

przychodów od odwiedzających jednodniowych o 4 punkty procentowe⁴⁸.

Szacuje się, że turystyka kulturowa stanowi prawie 70 procent ruchu turystycznego na świecie, zaś dzienne wydatki turysty odwiedzającego miejsca zabytkowe są o 60 procent wyższe niż wydatki zwykłego turysty. Ta zwiększona kwota nie wynika jedynie z wydatków bezpośrednio związanych z odwiedzaniem dziedzictwem, ale z wyższego poziomu ogólnych wydatków. Szacuje się, że jedynie 6-10 proc. całkowitych wydatków turysta dokonuje bezpośrednio w odwiedzonym miejscu historycznym. Ponadto zwiększona dzięki turystyce kulturalnej liczba miejsc pracy tylko w 16,7 procent dotyczy miejsc pracy bezpośrednio związanych z zabytkami. Resztę generują restauracje, sklepy z pamiątkami, muzea⁴⁹.

Zgodnie z danymi przedstawionymi przez Terje Nypana (2004) w 2000 roku we Francji uzyskano ponad 15,1 mld euro przychodów dzięki turystom zagranicznym odwiedzającym tylko katedry i zamki. Stanowiło to 15 procent całkowitych przychodów turystycznych. W niektórych przypadkach zabytki stanowią główny czynnik podnoszący atrakcyjność turystyczną regionu, tak jak w Arles we Francji, gdzie przybywa rocznie około 400 tys. turystów, by odwiedzić zabytki z czasów rzymskich⁵⁰.

Istnieje wzajemne oddziaływanie pomiędzy poziomem zachowania zabytków oraz atrakcyjnością turystyczną regionu: dzięki zabytkom może rozwijać się turystyka kulturowa, która jest postrzegana jako jeden z czynników rozwoju ekonomicznego, a która stanowi jednocześnie skuteczny instrument ochrony dziedzictwa. Na stan zachowania substancji zabytkowej niezaprzeczalnie wpływa wysokość wydatków samorządów, których zadaniem jest ochrona i odnowa obiektów zabytkowych. Ilustracja 3 przedstawia liczbę turystów zagranicznych odwiedzających poszczególne województwa w 2011 roku oraz wysokość wydatków gmin w tymże roku na ochronę i odnowę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru. Dane potwierdzają, że zachodzi pewna zależność pomiędzy wysokością wydatków na odnowę zabytków a wielkością ruchu turystycznego w danym województwie. Wprawdzie wyższe wydatki na cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego nie oznaczają automatycznie ani większej liczby odwiedzających turystów, ani lepszego stanu zachowania zabytków, ale dowodzą, iż gminy

3

3. Liczba turystów zagranicznych a wysokość wydatków gmin na zabytki (w tys. zł) w 2011 r.

Oś prawa – wydatki w tys. zł, oś lewa – liczba turystów. Ze względu na ograniczone dane dostępne w rocznikach statystycznych, nie było możliwe przeprowadzenie tej analizy dla wydatków wszystkich poziomów samorządu terytorialnego przeznaczonych na ochronę zabytków. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (2012 r.)

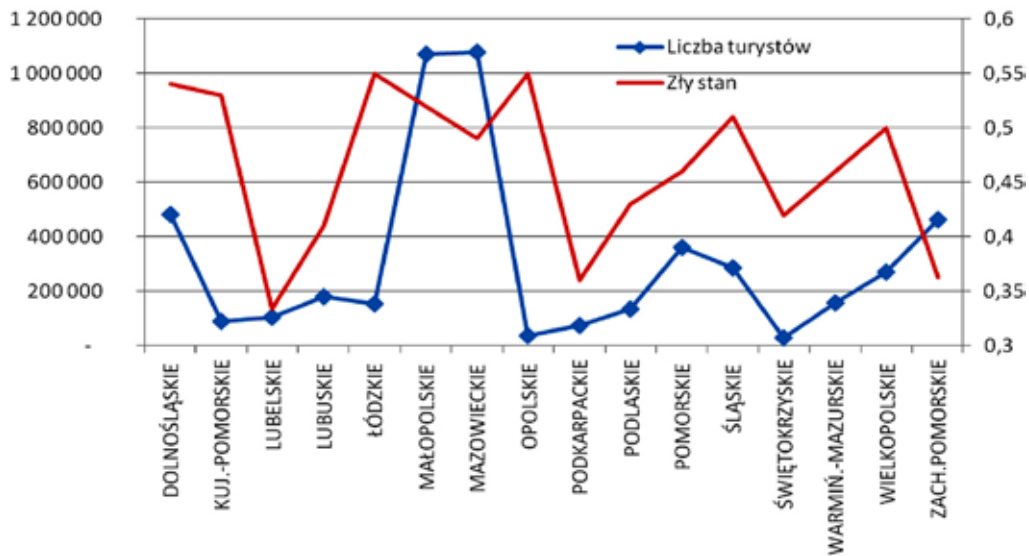
3. Number of foreign tourists in relation to the amount of communal expenses on monuments (in PLN thousand) in 2011. Right axis – expenses in PLN thousand, left axis – number of tourists. Because of limited data available in Statistical Yearbooks, it was not possible to carry out this analysis for the expenses for protection of monuments of local government units of all levels. Source: prepared by the author on the basis of data from the National Statistical Office (GUS) (2012)

dostrzegają problem ratowania obiektów zabytkowych, które mogą być katalizatorem rozwoju turystyki kulturowej.

W 2012 roku najwięcej turystów zagranicznych przyjechało do województw mazowieckiego i małopolskiego. Podkreślić należy, że chociaż województwa te nie posiadają największej liczby zabytków w kraju, to niewątpliwie ich stolice, Warszawa i Kraków, posiadające szczególnie atrakcyjne obiekty zabytkowe, stanowią walor, w oparciu o który budowany jest potencjał turystyczny, doceniany przez władze, co przekłada się na nakłady finansowe. Świadczą o tym stosunkowo wysokie wydatki na ochronę i odnowę zabytków. Ciekawym przykładem jest województwo lubelskie, które z jednej strony jest nieczęsto odwiedzane przez turystów, a z drugiej na ochronę zabytków przeznaczono tam stosunkowo wysokie środki finansowe, co powinno w przyszłości skutkować wzrostem ruchu turystycznego, szczególnie w takiej aglomeracji jak Lublin.

Inną ważną kwestią wartą przeanalizowania jest wpływ poziomu zachowania zabytków na zainteresowanie turystów danym regionem (il. 4). Nie jest tajemnicą zły stan zachowania zabytków w Polsce. Zgodnie z opublikowanym w 2007 roku *Raportem na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989*⁵¹ wśród zabytków nieruchomości aż jedna czwarta obiektów (ponad 13 500 zabytków) wymagała kapitalnego remontu, co piąty obiekt wymagał remontu zabezpieczającego, ponad jedna trzecia obiektów wymagała drobnych napraw, a tylko co dziesiąty obiekt nie wymagał prac konserwatorskich, zaś w przypadku co piętnastego obiektu stan jego zachowania nie był znany.

Stan zachowania zabytków określany jako zły, czyli taki, który oznacza co najmniej niezbędne prace remontowe, kształtował się na poziomie od 33 procent zarejestrowanych zabytków w województwie lubelskim do 55 procent zarejestrowanych zabytków w województwach łódzkim i opolskim. Nie oznacza to jednak, że w tych województwach notowane są skrajnie różne liczby odwiedzających turystów. Liczba i stan zachowania zabytków może stanowić czynnik rozwoju turystyki i być zachętą dla turystów zagranicznych do odwiedzenia danego miejsca. Jednak dwa województwa, w których koncentruje się ruch turystyczny w Polsce, to jest województwo mazowieckie i województwo małopolskie, nie odznaczają się wybitnie lepszym stanem zachowania zabytków. Udział obiektów zabytkowych w złym stanie zachowania w tych województwa wynosi odpowiednio 49 procent dla województwa mazowieckiego i 52 procent

dla województwa małopolskiego. Dodać należy, że liczba zabytków zlokalizowanych w tych dwóch województwach nie jest najwyższa, gdyż różni się od 20 procent (woj. mazowieckie) do 40 procent (woj. małopolskie) od województwa dolnośląskiego, gdzie znajduje się najwięcej zabytków (ponad 8000).

Zabytki a miejsca pracy

Oddziaływanie gospodarcze zabytków jest jeszcze bardziej widoczne w przypadku ich udziału w kreowaniu miejsc pracy. Zatrudnienie związane z dziedzictwem historycznym i zabytkami można podzielić na cztery grupy: zatrudnienie bezpośrednio związane z zabytkami, zatrudnienie pośrednio związane z zabytkami, zatrudnienie tworzone dzięki zabytkom, jak również zatrudnienie w sektorze turystyki uzależnionej od dziedzictwa historycznego.

Jak wykazują badania T. Nypana, we Francji bezpośrednio przy obiektach zabytkowych zatrudnionych było około 44 tys. osób. Są to miejsca pracy w administracji obiektów i instytucjach badawczych. Dalsze 42 tys. osób to ludzie zatrudnieni pośrednio w sektorze zabytków: konserwatorzy, architekci, osoby zajmujące się ochroną i utrzymaniem obiektów zabytkowych. Trzecia grupa miejsc pracy to te, które stworzono dzięki zabytkom, a które obejmują na przykład produkcję materiałów i świadczenie usług na rzecz ochrony i odnowy zabytków. Grupa ta obejmuje ponad ćwierć miliona zatrudnionych. Po doliczeniu do tego dalszych ponad 175 tys. miejsc pracy w sektorze turystycznym otrzymamy w sumie prawie 550 tys. miejsc pracy⁵².

W przypadku zatrudnienia w sektorze związanym z dziedzictwem kulturowym w Europie, w 2003

4. Poziom zachowania zabytków a ruch turystyczny. Oś prawa – stan zachowania zabytków, oś lewa – liczba turystów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (2011 r.) oraz: A. Böhm, P. Dobosz, P. Jaskanis, J. Purchla, B. Szmygin, *Raport na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Kraków 2008, s. 81-82

4. Level of preservation of monuments in relation to tourist traffic. Right axis – state of preservation of monuments, left axis – number of tourists. Source: prepared by the author on the basis of data from the National Statistical Office (GUS) (2011) and: A. Böhm, P. Dobosz, P. Jaskanis, J. Purchla, B. Szmygin, *Report on the cultural heritage protection system in Poland after 1989*, Ministry of Culture and National Heritage, Kraków 2008, p. 81-82

roku osiągnęło ono liczbę 306 tys. osób bezpośrednio pracujących przy obiektach zabytkowych. Wielkość ta nie obejmuje miejsc pracy w usługach związanych z konserwacją i odnową zabytków, a dotyczy jedynie administracji i utrzymania obiektów. W sposób pośredni na rzecz omawianego sektora pracowało około 7,8 mln osób, co w sumie dawało w całej Europie ponad 8 mln miejsc pracy. Należy podkreślić, iż poprzez efekty mnożnikowe jedno miejsce pracy bezpośrednio związane z zabytkami w Europie kreowało miejsca pracy dla prawie 26 kolejnych osób. Dla porównania, mnożnik ten w przemyśle motoryzacyjnym wynosi 6,3⁵³. We Francji jedno miejsce pracy bezpośrednio związane z zabytkami kreowało nieco ponad 12 kolejnych miejsc pracy.

W Polsce, według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w sektorze związanym z zabytkami – w bibliotekach, archiwach, muzeach itp. – jest obecnie zatrudnionych 45 tys. osób. Poprzez analogiczne do francuskich efekty mnożnikowe kolejne 450 tys. osób

miałoby pracę pośrednio związaną z dziedzictwem kulturowym. Oznaczałoby to, że wszystkie osoby, których miejsca pracy są związane z turystyką (zakwaterowanie i gastronomia – sekcja I) oraz z obsługą nieruchomości (sekcja L) pracowałyby przy obiektach zabytkowych, co wydaje się niemożliwe. Konkludując, należy podkreślić, że mnożnik ten musi być w Polsce na znacznie niższym poziomie. Wyznaczałoby to potencjał rozwojowy dla tworzenia miejsc pracy związanych z zabytkami.

Zakończenie

Zasoby materialnego dziedzictwa stanowią jeden z elementów dziedzictwa kulturowego i są materialnym dorobkiem poprzednich pokoleń, swego rodzaju śladem przeszłości, świadczącym również o dorobku duchowym naszych przodków. Obiekty zabytkowe, poza oczywistym znaczeniem w wymiarze historycznym, naukowym i artystycznym, pełnią również istotną rolę w wymiarze społecznym. Ponieważ związane są z tradycją i historią danego miejsca, dlatego też stanowią ważny element rozwoju i integracji społecznej, są czynnikiem integrującym daną społeczność. W związku z powyższym zachowanie zabytków, stanowiących dziedzictwo kulturowe, powinno leżeć w ogólnym interesie społecznym, bowiem właśnie to dziedzictwo buduje naszą tożsamość, uczy poszanowania dla własnej historii, tradycji i kultury. Ochrona zabytków i pozostawienie ich w dobrym stanie dla kolejnych pokoleń jest sprawą priorytetową.

Polska jest krajem, który posiada znaczące zasoby dziedzictwa kulturowego. Jego zróżnicowanie i bogactwo mają istotny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy, a tym samym mogą przyczynić się do poprawienia jakości życia mieszkańców oraz podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej kraju. Zarówno badania

teoretyczne, jak i praktyka pokazują, że zabytki mogą przynosić wielkie korzyści, jednak zależy to od regionalnych i ogólnokrajowych władz. W wielu miastach, takich jak Kraków, Wrocław czy Malbork, zabytki od dawna wykorzystywane są jako instrument rozwoju regionalnego. Należy jednak zaznaczyć, że liczba zabytków i stan ich zachowania są pochodną sytuacji gospodarczej danego regionu. Mimo wzrostu gospodarczego i poprawy sytuacji ekonomicznej, sytuacja w sektorze dziedzictwa kulturowego jest w Polsce daleka od doskonałości. Przedstawione analizy pokazują, że zabytki stanowią istotny potencjał rozwojowy, możliwy do zagospodarowania w przyszłości. W Polsce zabytki generują znacznie mniej miejsc pracy niż w Europie. Wprawdzie ruch turystyczny nie ma istotnego powiązania ze stanem zachowania zabytków, ale na pewno wydatki na ich odnowę przysłużą się rozwojowi turystyki, szczególnie kulturalnej.

By przyspieszyć pozytywne zmiany, niezbędne wydaje się inne niż obecnie postrzeganie zabytków. W tym celu konieczne jest odejście od myślenia o zabytkach jako o kosztochłonnnych elementach zasobów materialnych. Trzeba zacząć zwracać uwagę na ich rolę ekonomiczną w rozwoju regionalnym. Przyczyni się to do poprawy ich stanu zachowania i zagospodarowania, co może skutkować konkretnymi zmianami ekonomicznymi, na przykład wzrostem przychodów z turystyki kulturowej, która należy do najbardziej dynamicznie rozwijających się gałęzi turystyki na świecie, wytwarzających znaczącą część dochodu narodowego⁴. ■

Dr Katarzyna Kubiszewska jest adiunktem w Zakładzie Finansów Katedry Analiz Ekonomicznych i Finansów na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej. Absolwentka Wydziału Ekonomicznego na Uniwersytecie Gdańskim. Zajmuje się problematyką transformacji ekonomicznej, jak również rolą dziedzictwa historycznego w rozwoju gospodarczym.

Przypisy

- 1 Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2003 r. nr 162, poz. 1568.
- 2 Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury z dnia 31 października 1918 r., Dz.U. z 1918 r. nr 16, poz. 36.
- 3 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami, Dz.U. z 1928 r. nr 29, poz. 265, z późn. zm.

- 4 Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, Dz.U. z 1962 r. nr 10, poz. 48.
- 5 A. Sławomirska, *Nieruchomości zabytkowe w rozumieniu ustawowym*, „Ochrona Zabytków” 2004, nr 3/4, s. 202-203.
- 6 Był to dokument opisujący ogólne normy i zasady postępowania konserwatorskiego. Karta była wynikiem analizy referatów przedstawionych na I Międzynarodowym Kongresie w Atenach w 1931 r., zwołanym przez Międzynarodowe Biuro Muzeów przy Międzynarodowym Instytucie Współpracy Inteltektualnej. Por. P. Dettloff, *Odbudowa i restauracja zabytków*

- architektury w Polsce w latach 1918-1930. Teoria i praktyka, Kraków 2006, s. 400.
- 7 Dokument powstał podczas II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Konserwatorów, który odbył się w Wenecji w 1964 r.
 - 8 International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, Wenecja 1964.
 - 9 M. Murzyn, J. Purchla, *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*, Kraków 2007, s. 121-141.
 - 10 Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, Dz.U. z 1976 r. nr 32, poz. 190.
 - 11 Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, Genewa 1985.
 - 12 B. Szmygin, *System ochrony zabytków w Polsce – próba diagnozy*, [w:] *System ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*, Lublin-Warszawa 2011, s. 10.
 - 13 Por. K. Broński, *Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenie polskie doby transformacji (po 1989 r.)*, „Zeszyty Naukowe” 2006, nr 706, s. 8.
 - 14 G. Farneti, C. del Sordo, R. Levy Orelli, *Heritage assets in Italian local governments*, „Conservation Science in Cultural Heritage” 2009, 9-I, s. 17.
 - 15 M.W. Kozak, *Dwory, pałace i zamki – kosztowne pamiątki czy zasób w rozwoju?*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2008, nr 2, s. 92.
 - 16 P. Churski, *Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską*, Poznań 2008, s. 67-72.
 - 17 Tamże, s. 18.
 - 18 Tamże, s. 20.
 - 19 T.G. Grosse, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1(8), s. 44-45.
 - 20 Tamże, s. 45-46.
 - 21 L.E. Harrison, S.P. Huntington, *Kultura ma znaczenie: jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Poznań 2003.
 - 22 R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków 1995, s. 25-85.
 - 23 M.E. Porter, *Porter o konkurencji*, Warszawa 2001.
 - 24 I. Serageldin, *Very Special Places: The Architecture and Economics of Intervening in Historic Cities*, Waszyngton 1999; E. Rojas, *Old Cities, New Assets: Preserving Latin America's Urban Heritage*, Waszyngton 1999; I. Serageldin, J. Shluger, E. Martin-Brown, *Historic Cities and Sacred Sites, Cultural Roots for Urban Futures*, Waszyngton 2001.
 - 25 G. Licciardi, R. Amirtahmasebi, *The Economics Of Uniquenes*, Waszyngton 2012, s. 45.
 - 26 G. Farneti, C. del Sordo, R. Levy Orelli, jw., s. 17-18.
 - 27 T. Kołakowski, *Projekt turystycznego zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie województwa dolnośląskiego – efekty ekonomiczne i metody ich wyceny*, V Konferencja Naukowa „Efektywność źródłem bogactwa narodów” 23-25 stycznia 2012, materiały pokonferencyjne, Wrocław 2012, s. 15; por. T. Kołakowski, *Wpływ projektów zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego na rozwój regionu*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, Wrocław 2010, nr 110, s. 311-321.
 - 28 M.W. Kozak, jw., s. 94.
 - 29 *Kultura i turystyka, razem czy oddzielnie?*, Łódź 2007; por. A. Mikos von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen – potencjał – perspektywy*, Gniezno 2008; B. McKercher, H. du Cros, *Cultural tourism: the partnership between tourism and cultural heritage management*, Routledge 2002; G. Richards, *Cultural tourism: global and local perspectives*, Routledge 2007; M. Ivanovic, *Cultural tourism*, Johannesburg 2009; T. Jedrysiak, *Turystyka kulturowa*, Warszawa 2008.
 - 30 D. Rypkema, C. Cheong, R. Mason, *Measuring Economic Impacts of Historic Preservation*, Waszyngton 2011, s. 21.
 - 31 M.W. Kozak, jw., s. 95.
 - 32 M. Murzyn-Kupisz, *Podmioty na rynku dziedzictwa kulturowego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2010, nr 3, s. 63.
 - 33 J. Białynicka-Birula, *Rynek dzieł sztuki w kontekście mikroekonomicznej teorii rynku*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2005, nr 680, s. 29-42, za: M. Murzyn-Kupisz, jw., s. 63; por. M. Muszyn-Kupisz, *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Kraków 2012.
 - 34 Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, tekst jednolity, Dz.U. z 2001 r. nr 142, poz. 1591 i Dz.U. z 2002 r. nr 23, poz. 220; Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatu, Dz.U. z 1998 r. nr 91, poz. 578.
 - 35 A. Katola, *Oddziaływanie samorządu lokalnego na zrównoważony rozwój gmin*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2011, nr 24, s. 53.
 - 36 A. Hamberg-Fedorowicz, *Zabytki – przewodnik dla właścicieli, użytkowników i pasjonatów zabytków oraz pracowników samorządu terytorialnego*, Szczecin 2012, s. 12-13.
 - 37 M. Murzyn-Kupisz, *Europejskie fundusze pomocowe a konserwacja i adaptacja obiektów zabytkowych*, [w:] *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*, Warszawa-Lublin 2009, s. 107.
 - 38 Tamże, s. 107.
 - 39 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.
 - 40 P. Kościelecki, *Kultura w regionach – analiza dokumentów strategicznych polskich województw oraz piśmiennictwa przedmiotu*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 3, za: M.W. Kozak, jw., s. 99.
 - 41 M.W. Kozak, jw., s. 99.
 - 42 Tamże.
 - 43 T. Nypan, *Cultural heritage monuments and historic buildings as value generators in a post-industrial economy. With emphasis on exploring the role of the sector as economic driver*, Directorate for Cultural Heritage, Norway 2004, s. 3.
 - 44 M.W. Kozak, jw., s. 95.
 - 45 The economy of culture in Europe, Study prepared for the European Commission (Directorate-General for Education and Culture), Bruksela 2006, s. 8.
 - 46 <http://www.intur.com.pl/zatrudni.htm> z dnia 2013.07.09.
 - 47 Roczne wskaźniki makroekonomiczne, GUS, http://www.stat.gov.pl/gus/wskaźniki_makroekon_PLK_HTML z dnia 2013.07.09.
 - 48 <http://www.intur.com.pl/statystyka.htm>, dostęp 9 lipca 2013 r.
 - 49 Tamże, s. 4.
 - 50 J. Launay, H. Martinez, *L'Action culturelle diffuse, instrument de développement des territoires*, Paryż 2006, s. 149.
 - 51 A. Böhm, P. Dobosz, P. Jaskanis, J. Purchla, B. Szmygin, *Raport na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989*, Kraków 2008, s. 81-82.
 - 52 X. Greffe, S. Pflieger, *La valorisation économique du patrimoine*, Paris 2003, s. 23.
 - 53 T. Nypan, *Cultural heritage monuments and historic buildings as value of generators in a post-industrial economy*, [w:] *Economics and Built Heritage*, Kopenhaga 2007, s. 46.
 - 54 M.W. Kozak, jw., s. 109.

Bibliografia

Książki i artykuły

- Białynicka-Birula J., *Rynek dzieł sztuki w kontekście mikroekonomicznej teorii rynku*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2005, nr 680.
- Broński K., *Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenie polskie doby transformacji (po 1989 r.)*, „Zeszyty Naukowe” 2006, nr 706.
- Churski P., *Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską*, Poznań 2008.
- Dettloff P., *Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918-1930. Teoria i praktyka*, Kraków 2006.
- Farneti G., del Sordo C., Levy Orelli R., *Heritage assets in Italian local governments*, „Conservation Science in Cultural Heritage” 2009, 9-I.
- Frodl W., *Pojęcia i kryteria a wartościowanie zabytków*, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, Seria B, t. XIII, Warszawa 1966.
- Grefe X., Pflieger S., *La valorisation économique du patrimoine*, Paris 2003.
- Grosse T.G., *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1(8).
- Hamberg-Fedorowicz A., *Zabytki – przewodnik dla właścicieli, użytkowników i pasjonatów zabytków oraz pracowników samorządu terytorialnego*, Szczecin 2012.
- Harrison L.E., Huntington S.P., *Kultura ma znaczenie: jak wartości wpływa na rozwój społeczeństw*, Poznań 2003.
- Ivanovic M., *Cultural tourism*, Johannesburg 2009.
- Jędrzyak T., *Turystyka kulturowa*, Warszawa 2008.
- Katoła A., *Oddziaływanie samorządu lokalnego na zrównoważony rozwój gmin*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2011, nr 24.
- Kołąkowski T., *Projekt turystycznego zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie województwa dolnośląskiego – efekty ekonomiczne i metody ich wyceny*, V Konferencja Naukowa „Efektywność źródłem bogactwa narodów” 23-25 stycznia 2012, materiały pokonferencyjne, Wrocław 2012.
- Kołąkowski T., *Wpływ projektów zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego na rozwój regionu*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, Wrocław 2010, nr 110.
- Kościelicki P., *Kultura w regionach – analiza dokumentów strategicznych polskich województw oraz piśmiennictwa przedmiotu*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 3.
- Kozak M.W., *Dwory, pałace i zamki – kosztowne pamiątki czy zasób w rozwoju?*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2008, nr 2.
- Launay J., Martinez H., *L'Action culturelle diffuse, instrument de développement des territoires*, Paryż 2006.
- Licciardi G., Amirtahmasebi R., *The Economics of Uniqueness*, Waszyngton 2012.
- McKercher B., du Cros H., *Cultural tourism: the partnership between tourism and cultural heritage management*, Routledge 2002.
- Mikos von Rohrscheidt A., *Turystyka kulturowa. Fenomen – potencjał – perspektywy*, Gniezno 2008.
- Murzyn M., Purchla J., *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*, Kraków 2007.
- Murzyn-Kupisz M., *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Kraków 2012.
- Murzyn-Kupisz M., *Europejskie fundusze pomocowe a konserwacja i adaptacja obiektów zabytkowych*, [w:] Szymgin B. (red.), *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*, Warszawa-Lublin 2009.
- Murzyn-Kupisz M., *Podmioty na rynku dziedzictwa kulturowego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2010, nr 3.
- Nypan T., *Cultural heritage monuments and historic buildings as value generators in a post-industrial economy. With emphasis on exploring the role of the sector as economic driver*, Directorate for Cultural Heritage, Norway 2004.
- Nypan T., *Cultural heritage monuments and historic buildings as value of generators in a post-industrial economy*, [w:] Lehtovuori P., Schmidt-Thome K. (red.), *Economics and Built Heritage*, Kopenhaga 2007.
- Porter M.E., *Porter o konkurencji*, Warszawa 2001.
- Putnam R.D., *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków 1995.
- Richards G., *Cultural tourism: global and local perspectives*, Routledge 2007.
- Rojas E., *Old Cities, New Assets: Preserving Latin America's Urban Heritage*, Waszyngton 1999.
- Rypkema D., Cheong C., Mason R., *Measuring Economic Impacts of Historic Preservation*, Waszyngton 2011.
- Serageldin I., *Very Special Places: The Architecture and Economics of Intervening in Historic Cities*, Waszyngton 1999.
- Serageldin I., Shluger J., Martin-Brown E., *Historic Cities and Sacred Sites, Cultural Roots for Urban Futures*, Waszyngton 2001.

Sławomirska A., *Nieruchomości zabytkowe w rozumieniu ustawowym*, „Ochrona Zabytków” 2004, nr 3/4.

Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka, razem czy oddzielnie?*, Łódź 2007.

Szmygin B., *Kształtowanie koncepcji zabytku i doktryny konserwatorskiej w Polsce w XX wieku*, Lublin 2000.

Szmygin B., *System ochrony zabytków w Polsce – próba diagnozy*, [w:] Szmygin B. (red.), *System ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*, Lublin-Warszawa 2011.

Dokumenty i akty prawne

Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury z dnia 31 października 1918 r., Dz.U. z 1918 r. nr 16, poz. 36.

International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, Wenecja 1964.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, Genewa 1985.

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada

1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, Dz.U. z 1976 r. nr 32, poz. 190.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami, Dz.U. z 1928 r. nr 29, poz. 265, z późn. zm.

Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, Dz.U. z 1962 r. nr 10, poz. 48.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2003 r. nr 162, poz. 1568.

Raporty i analizy

Böhm A., Dobosz P., Jaskanis P., Purchla J., Szmygin B., *Raport na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Kraków 2008.

The economy of culture in Europe, Study prepared for the European Commission (Directorate-General for Education and Culture), Bruksela 2006.

Summary

Role of the cultural heritage in economy

The role of cultural heritage in market economy has got a dual character and cannot be restricted to its historic, artistic or scientific value. On the one hand, cultural heritage is the legacy of physical artefacts which are inherited from past generations, maintained in the present and bestowed for the benefit of future generations and therefore they build the sense of national pride and have social functions. On the other hand, they can be recognized as market products which support economic development of regions and countries influencing sectors of economy, such as: tourism and investments. Historic artefacts as an element of tangible infrastructure influence an economic development. They can be defined as material re-

sources which are characterised by special features and potential of economic growth.

The main objective of the article is to present the role of cultural heritage in country's economy. This role cannot be limited to its tourist attractiveness. The article is divided into three parts. The first one defines the cultural heritage from various perspectives. The second one addresses the theoretical issues of the problem. Based on the literature review, it presents a role the cultural heritage can play in the economy. The last part comprises examples, both from Poland and abroad, how the cultural heritage can influence the economy, in three perspectives: economic growth, tourism and employment.

Translated by Katarzyna Kubiszewska